

İşte, Usûlü'l-Fıkh tamlamasında muzaaf olarak yer alan “asl/الاصل” kelimesinin sözlük ve terim anlamları bunlardır.

Fıkhın sözlük anlamı; bir şeyi iyice, derinlemesine anlayıp, idrak etmektir.

Usûlü'l-Fıkh tamlamasında muzaafun ileyh konumundaki “الفقه/fıkh” kelimesine gelince fıkhın sözlük anlamı; bir şeyi iyice, derinlemesine anlayıp idrak etmektir. 4. Nisâ Süresi 78. âyette “فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ” *Bu adamlara ne oluyor ki bir türlü laf anlamıyorlar?*” ve Hz. Peygamberin hadisinde “من يرد الله به خيرا ليفقهه في الدين” *Allah kimin hakkında hayır murâd ederse, onu dinde ince anlayış ve bilgi sahibi kılar.*” geçen “فقه” lafızları bu manadadır.

Fıkh, terim olarak, “Tafsîlî delillerden yararlanılarak elde edilen amelî-şer‘î hükümleri bilmek” şeklinde tanımlanmaktadır. Tanımda şer‘î-amelî hükümler (الاحكام الشرعية العملية) denilerek inanç ve ahlâkla ilgili hükümler tanımın dışında bırakılmıştır. Zira îtkâdî hükümler (الاحكام العقائدية) ile ahlâkî hükümler (الاحكام الاخلاقية), Fıkhın konusu değildir. Tafsîlî deliller (الادلة التفصيلية) denilerek de icmâlî-küllî deliller (الادلة الاجمالية) tanım dışında bırakılmıştır.

Fıkh, terim olarak, “Tafsîlî delillerden yararlanılarak elde edilen amelî-şer‘î hükümleri bilmek” şeklinde tanımlanmaktadır.

Bu açıklamalardan sonra izâfet halindeki (isim tamlaması durumundaki) Usûlü'l-Fıkh’ın (اصول الفقه) terim anlamı şudur:

“Tafsîlî delillerden elde edilen amelî-şer‘î hükümlerin, üzerine bina edildiği şeye Fıkh Usûlü adı verilmektedir.”

Bir ilme özel isim (علم) olmuş bir ilmin adı olarak Fıkh Usûlünün tanımına gelince, bu özelliği ile Fıkh Usûlü şöyle tanımlanmaktadır: “القواعد التي Ser‘î-amelî hükümleri tafsîlî delillerinden çıkarabilmeye yarayan kuralların tamamına Fıkh Usûlü denir.”

Ser‘î-amelî hükümleri tafsîlî delillerinden çıkarabilmeye yarayan kuralların tamamına Fıkh Usûlü denir.

Şimdi, bu tanımlı kelime kelime ele alıp inceleyelim.

“القواعد/kurallar”, “القاعدة/kural” kelimesinin çoğuludur. Her biri, birçok cüz’inin hükmünü kapsayan küllî kâideler demektir. “كل الأمر للوجوب” “Her emir, vücûb içindir” sözü, bir kuraldır. Bu kural, emir sîgasında gelen bütün fiillerin bu çerçeveye alınmasını gerektirir.

Bu kural, kipinde, “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا” *Ey iman edenler! Rükû edin, secdeye kapanın, Rabbiniz’e ibadet edin, hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz.*” (22. Hac, 77.) ile “وَاعْتَصِمُوا” *بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلْفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ*

فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُم مِّنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُم آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ / Hep birlikte Allah'ın ipine (İslâm'a) sınıksız yapışın; parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O'nun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz. Yine siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklar ki doğru yolu bulasınız.” (3. Âl-i İmrân, 103.) âyetlerinde geçen “اِعْتَصِمُوا”, “افْعَلُوا”, “اعْبُدُوا”, “اسْجُدُوا”, “ارْكَعُوا” emir sîgalarını içeren birçok cüz’îye uygulanabilir nitelikte küllî bir önermedir.

“Her emir, vücûb içindir” sözü, bir kuraldır. Bu kural, emir sîgasında gelen bütün fiillerin bu çerçeveye alınmasını gerektirir.

Yine, Hz. Peygamber’in “ اتق المحارم تكن اعبد الناس وارض بما قسم الله لك ” *Haramlardan kaçın ki insanların en çok ibadet edeni, Allah'ın sana ayırdığı rızka razı ol ki insanların en zengini ol.*” hadisinde geçen emir sîgalarının hepsi, “كل الامر للوجوب” Bütün emirler, vücûb içindir.” kuralı çerçevesine girer.

“التي يتوصل بها الي استتباط الاحكام” ibaresi, hüküm çıkarılmasını, elde edilmesini sağlayan bu usûl kurallarının, hükümlerin anlaşılması ve delillerden hüküm elde edilebilmesi için birer araç olduğunu ifade etmektedir.

Tanımda geçen “الاحكام” hükümler, “حكم” hüküm kelimesinin çoğuludur. Hüküm ise, bir şey hakkında olumlu ya da olumsuz olarak karar vermektir. Meselâ, “Mehmet, seyahate çıktı/ محمد مسافر” dediğimizde, Mehmet’in seyahatte olduğuna, Mehmet’in yolculuğa çıktığına hüküm vermiş oluruz. Aynı şekilde, “Ali, pinti değildir/ علي ليس بخيلا” dediğimizde Ali’den pintilik sıfatını uzaklaştırmış oluruz. Mehmet için karar olumlu iken Ali’de olumsuz bir karar verme söz konusudur.

“Bir şey hakkında olumlu ya da olumsuz karar vermek” şeklinde tanımladığımız hüküm, duyularla ve akılla karar verilen konularda olur. Burada bizi ilgilendiren, şer’î yoldan elde edilen olumlu ya da olumsuz kararlardır. Namazın, orucun ve insanlar arasında adaletle hükmetmenin farz olduğuna hükmetmek gibi. Bunlar, şer’î yoldan elde edilen hükümlerdir.

Bilindiği gibi hükümler şu yollarla elde edilir:

a. Aklî Hüküm/الحكم العقلي: hükümler bazen, akıl yoluyla elde edilir. Buna, aklî hüküm adı verilir. 1’in 2’nin yarısı olduğu, iki zıttın bir arada bulunmayacağı, tamın, parçalarından ya büyük ya çok olduğu vb. hükümler, aklî hükümlerdir.

b. Hissî Hüküm/الحكم الحسي: duyu organları aracılığıyla elde edilen hükümlerdir. “Güneş doğmuştur”, “Ateş yakar” gibi hükümler böyledir.

c. Tecrûbî Hüküm/الحكم التجريبي: Tecrübeyle elde edilen hükümlerdir. “Bazı ilaçlar uyku verir” gibi, hayatta tecrübe sonucu varılan hükümlere bu isim verilmektedir.

d. Vad’î-Istîlâhî Hüküm/الحكم الوضعي الاصطلاحي: Bu tür hükümler, bir bilim alanında yerleşmiş olan kurallara dayanılarak varılan hükümlerdir. Fâilin merfû, mef’ulü bih’in mensûb olması, bu tür hükme örnek gösterilebilir.

e. **Şer‘î Hüküm/الحكم الشرعي**: Şer‘î kaynaklar aracılığı ile elde edilen hükme “şer‘î hüküm” adı verilmektedir. “Namaz, farzdır”, “Ribâ, haramdır” hükümleri, şer‘î hükme örnek olarak gösterilebilir.

Şer‘î kaynaklar aracılığı ile elde edilen hükme “şer‘î hüküm” adı verilmektedir.

Usûl kuralları/القواعد الاصولية, şer‘î delillerden elde edilecek olan bu şer‘î hükümler için konmuştur. Bunu tanımda göstermek için de, aklî, hissî, tecrübî, vad‘î hükümleri dışarıda bırakacak şekilde “الاحكام” kelimesine “الشرعية” sıfatı eklenmiştir. Yani, şer‘î hükümleri istinbât etmek/elde etmek şeklinde tanımda yer almaktadır. Buna göre, şer‘î hükümler dışındaki hükümler Fıkıh Usûlünün konusuna girmemektedir.

Bilindiği gibi Şer‘î Hükümler de kendi aralarında îtikâdî, ahlâkî ve amelî hükümler olarak üçe ayrılmaktadır:

a. **Îtikâdî Hükümler/الاحكام الاعتقادية** : Allah’a ve Allah’ın birliğine iman etmek, Allah’ın meleklerini ve peygamberlerini, ahiret gününün geleceğini, iman ederek kabul etmek gibi inançla ilgili hükümlerdir.

b. **Ahlâkî Hükümler/الاحكام الاخلاقية** : Yalandan kaçınıp doğruluğa sarılmak, gerektiği gibi ruhun arındırılması ve temizlenmesine yönelik hükümler ahlâkî hükümlerdir.

c. **Amelî Hükümler/الاحكام العملية**: Namazın, zekâtın, orucun farz olması, alım-satım, rehin vakıf, vasiyet, nikâh vb. hukukî muâmelelerin câiz olması gibi insanlar tarafından ortaya konulan fiillerle ilgili hükümlere amelî hükümler adı verilmektedir. Fıkıh Usûlü ilminde sadece amelî hükümlere ulaştıran kurallar konu edildiği için, Fıkıh Usûlü tanımlanırken, tanıma amelî hükümler kaydı konularak, îtikâdî ve ahlâkî hükümler tanımın dışında bırakılmıştır. Bilindiği gibi, bu konular, Fıkıh Usûlü ilminde ele alınıp, incelenmez. İtikâdî hükümler, “tevhîd” ya da “kelâm” ilminde ele alınırken, ahlâkî hükümler ise “ahlâk” ya da “tasavvûf” ilminde incelenmektedir.

- Fıkıh Usûlü’nün tanımında yer alan “tafsîlî deliller/الادلة التفصيلية” burada, cüz‘î deliller anlamında kullanılmaktadır. Cüz‘î deliller ise, bildiğimiz gibi, her bir olayla ilgili ve bu olaylardan her birinin hükmünü gösteren delillerdir. Meselâ, “أقيموا الصلوة/Namaz kılınız.” (2. Bakara, 43.) âyeti, sadece namaz ile ilgili hükme bir delildir. “حرمت عليكم أمهاتكم /Anneleriniz size haram kılındı.” (4. Nisâ, 23.) âyeti de, cüz‘î veya tafsilî bir delildir. Çünkü özel bir konu ile (analarla evlenme konusu ile) ilgilidir ve bu konu hakkında belli bir hükmü (böyle bir evliliğin haram olduğunu) göstermektedir.

“حرمت عليكم أمهاتكم /Anneleriniz size haram kılındı” (4. Nisâ, 23.) âyeti, cüz‘î veya tafsilî bir delildir. Çünkü özel bir konu ile (analarla evlenme konusu ile) ilgilidir ve bu konu hakkında belli bir hükmü (böyle bir evliliğin haram olduğunu) göstermektedir.

Tafsîlî delillerin karşıtı olan deliller vardır ki bu deliller, küllî-icmâlî deliller şeklinde isimlendirilir. Küllî-icmâlî delillerin her biri, özel bir konu ile ilgili olmayıp belirli bir hükmü göstermemektedir. Kitâb/كتاب, Sünnet/سنة,

İcmâ‘/اجماع, Kıyâs/قياس birer icmâlî delildir. İcmâlî deliller, âmm/عام, hâs/خاص gibi çeşitlere bunlar da kendi içinde emir/امر, nehiy/نهى, mutlak/مطلق, mukayyed/مقيّد gibi kısımlara ayrılmaktadır.

İcmâlî deliller/الأدلة الإجمالية, usûlcünün inceleme konusunu oluştururken, tafsîlî deliller, fakîhin inceleme alanına girmektedir. Çünkü fakîhin amacı, mükellef tarafından işlenen bir fiilin, câiz ya da haram olması, kişilerin kendi aralarında gerçekleştirdikleri bir hukukî sözleşmenin geçerli ya da geçersiz olması gibi cüz’î olan hükümlere ulaşabilmektir. Bu cüz’î hükümler ise, cüz’î-tafsîlî deliller ile elde edilmektedir.

Bu özellik göz önünde tutularak, Fıkıh Usûlünün tanımında tafsîlî kelimesine yer verilmek suretiyle, icmâlî-küllî deliller, tanımın dışında bırakılmıştır.

İcmâlî deliller, usûlcünün inceleme konusunu oluştururken, tafsîlî deliller, fakîhin inceleme alanına girmektedir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, icmâlî-küllî deliller, fakîhin değil, usûlcünün inceleme alanına girmektedir. Usûlcünün amacı, fakîhin, cüz’î hükümleri tafsîlî delillerinden elde ederken yararlanacağı şer‘î kaynaklardan hüküm elde etmeye yarayan genel usûl kurallarına ulaşmaktır. Bu usûl kuralları ise, icmâlî-küllî delillerle ilgili olup, tafsîlî-cüz’î delillerle ilgili değildir.

Usûlcünün ve Fıkıhçının Hüküm Çıkarmada Uyguladığı Yöntem

Usûlcü, genel hüküm ifade eden icmâlî delilleri inceler. Müctehidin, tafsîlî yani her konu ile ilgili cüz’î hükümler çıkarabilmesi için genel nitelikte usûl kuralları tespit edip ortaya koyar ve bu kuralları şer‘î delillerle ispat ederek temellendirir. Usûlcü, Kur’ân ve Sünnet’teki “emir” ve “nehiy”leri inceler, bu kavramların ne ifade ettiğini araştırır. Bu araştırması sonucunda “emr”in, emredilen şeyin (مأمور به) vâcip olduğunu gösterdiğini tespit eder ve buradan hareket ederek “emir vücûba delâlet eder” genel kuralını ortaya koyar. Aynı şekilde “nehy”i araştırır ve sonunda nehyin, nehyedilen şeyi haram kıldığını tespit eder. Bundan hareket ederek “nehiy, harama delâlet eder” genel kuralını ortaya koyar.

Fıkıhçı ise, tafsîlî delilleri inceler ve usûlcünün belirlediği genel kurallardan da yararlanarak bu delillerden cüz’î hükümler elde eder. Fıkıhçı, namazın, orucun, zekâtın vb. hükmünü tespit etmek istediğinde bu kurallarla ilgili tafsîlî delilleri araştırır. Meselâ, Kur’ân’da, “اقموا الصلوة” (2. Bakara, 43.) âyetini ve bu cüz’î delile bakarak namaz kılmanın emredildiğini tespit eder. Usûlcünün ortaya koyduğu, “emir vücûba delâlet eder” genel kuralından hareket ederek “اقموا” emrinin, emredilen şeyin yani bu âyetteki namaz kılmanın vâcip kılındığı hükmünü elde eder. Fakîh, bu araştırması sonucunda namaz kılmanın vâcip olduğu hükmüne ulaşır. Aynı şekilde zinâ hakkındaki hükmü tespit etmek istediğinde zinâ ile ilgili tafsîlî delilleri araştırır. “ولا تقربوا الزنى” (17. İsrâ, 32.) âyetini yani cüz’î delili inceler ve bu âyette, zinâyâ yaklaşmanın yasaklandığını (nehyedildiğini) tespit eder. Yine usûlcü tarafından konulan “nehiy, harama delâlet eder” genel kuralından yararlanarak “لا تقربوا” nehyinin haram kılmaya delâlet ettiği ve zinânın haram kılındığı hükmünü elde eder. Fakîh aynı şekilde bu araştırması sonucunda, zinâ etmenin haram olduğu hükmüne ulaşır.

Özetle, usûl kurallarını usûlcü koymakta, fıkıhçı ise, bu kuralları kullanmakta ve bunlardan yararlanmaktadır.

Usûl kurallarını usûlcü koymakta, fıkıhçı ise, bu kuralları kullanmakta ve bunlardan yararlanmaktadır.

Fıkıh Usûlü Kâide/Kuralları İle Fıkıh Kâide/Kuralları Arasındaki Farklar

Fıkıh Usûlü ile Fıkıh arasında sağlam, köklü bir bağ vardır. Bu yüzden bu iki ilim birbirinden ayrı düşünülemez. Ancak, bu bağın var olması, bu iki ilmin tek bir ilim olduğu anlamına gelmez. Aksine Fıkıh Usûlü başlı başına bağımsız bir ilim olduğu gibi, Fıkıh da başlı başına bağımsız bir ilimdir. Her iki ilmin de kendisine ait kuralları vardır. Fıkıh Usûlünün kuralları bazen “el-Kavâidu’l-Usûliyye/القواعد الاصولية” bazen de “el-Edilletü’l-İcmâliyye/الدلالة الاجمالية” şeklinde ifade edilmektedir. Fıkıh kurallarına da “el-Kavâidu’l-Fıkhiyye/القواعد الفقهية” adı verilmektedir.

Fıkıh Usûlü kuralları ile Fıkıh kuralları, her ikisi de genel kurallar niteliği taşıdığından ve cüz’i hükümleri içerdiklerinden, bazılarınca birbirine karıştırılmaktadır. Bu karışıklığı ortadan kaldırmak için, Fıkıh Usûlü kuralları/القواعد الاصولية ile Fıkıh kuralları/القواعد الفقهية arasındaki farkları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Fıkıh Usûlü kuralları, genel kurallar olup içerdiği tüm cüzlerine ve konularına istisnasız olarak uygulanır. Diğer bir deyişle, hiçbir parça, kuralın hükmü dışında kalmaz. Örneğin, “vücûba delâlet etmediğine dair bir karine bulunmadığı sürece, her emir sîgası vücûba delâlet eder.” “Harama delâlet etmediğine dair bir karine bulunmadığı sürece her nehiy sîgası harama delâlet eder.”

“Vücûba delâlet etmediğine dair bir karine bulunmadığı sürece, her emir sîgası vücûba delâlet eder.”

Fıkıh kuralları ise çoğunluk ifade eden kuralardır. Yani, fıkıh kurallarında hüküm, içerdiği cüzlerin tamamına değil, çoğunluğuna delâlet eder. Dolayısıyla fıkıh kurallarının istisnaları vardır. Fıkıh Usûlü kuralları gibi, içerdiği cüzlerin tamamını içermez, içerdiği cüzlerin tamamına değil, çoğunluğuna uygulanır.

- Fıkıh Usûlü kuralları, bünyesinde, kendisinden şer’î hükümler çıkarılabilecek tafsîlî deliller içeren meseleleri barındırır. Fıkıh kuralları ise, bünyesinde, Fıkıh Usûlü kurallarına dayanılarak elde edilmiş fikhî hükümleri barındırır. Müctehid, Fıkıh Usûlü kurallarına dayanarak bu fikhî hükümlere ulaşır. Fakîh/الفقيه (Fıkıh âlimi), bu fıkıh kuralları ile hükümleri kolayca elde eder. Örneğin, “Akidlerde itibar maksatlara ve manalaradır./العبرة في العقود بالمقاصد والمعاني” Fıkıh kuralını söyleyen fakîh, artık alım-satım/البيع akdi şu lafızla, kira/الاجارة akdi şu lafızla gibi ayrıntılara girme ihtiyacı duymaz.
- Bilindiği gibi Fıkıh Usûlü, Fıkıhın, sağlıklı bir şekilde hüküm elde edebilmesi için bir ölçüdür. Bu bağlamda Fıkıh Usûlü, konuşma ve yazmanın sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için bir gramer (nahiv) niteliğindedir. Fıkıh Usûlü kuralları, tafsîlî delillerden hüküm çıkarabilmek için, deliller ve hüküm arasında bir aracı konumundadır. Bu açıdan, Fıkıh Usûlü kurallarının konusu, şer’î hükümlerin elde